

**Survista da la situaziun, analisa
dal basegn e recumandaziuns da
prender mesiras concernent il
stadi da realisaziun da la
Convenziun da la ONU davart ils
dretgs dals umans cun
impediments en il chantun
Grischun**

**Rapport per mauns da l'uffizi dal servetsch social
chantunal dal Grischun**

Lucerna, ils 20 da mars 2023

I Auturas
Franziska Müller
Kristin Thorshaug
Charlotte Schwegler
Lea Portmann

I INTERFACE Politikstudien
Forschung Beratung AG

Seidenhofstrasse 12
CH-6003 Luzern
Tel +41 (0)41 226 04 26

Rue de Bourg 27
CH-1003 Lausanne
Tel +41 (0)21 310 17 90

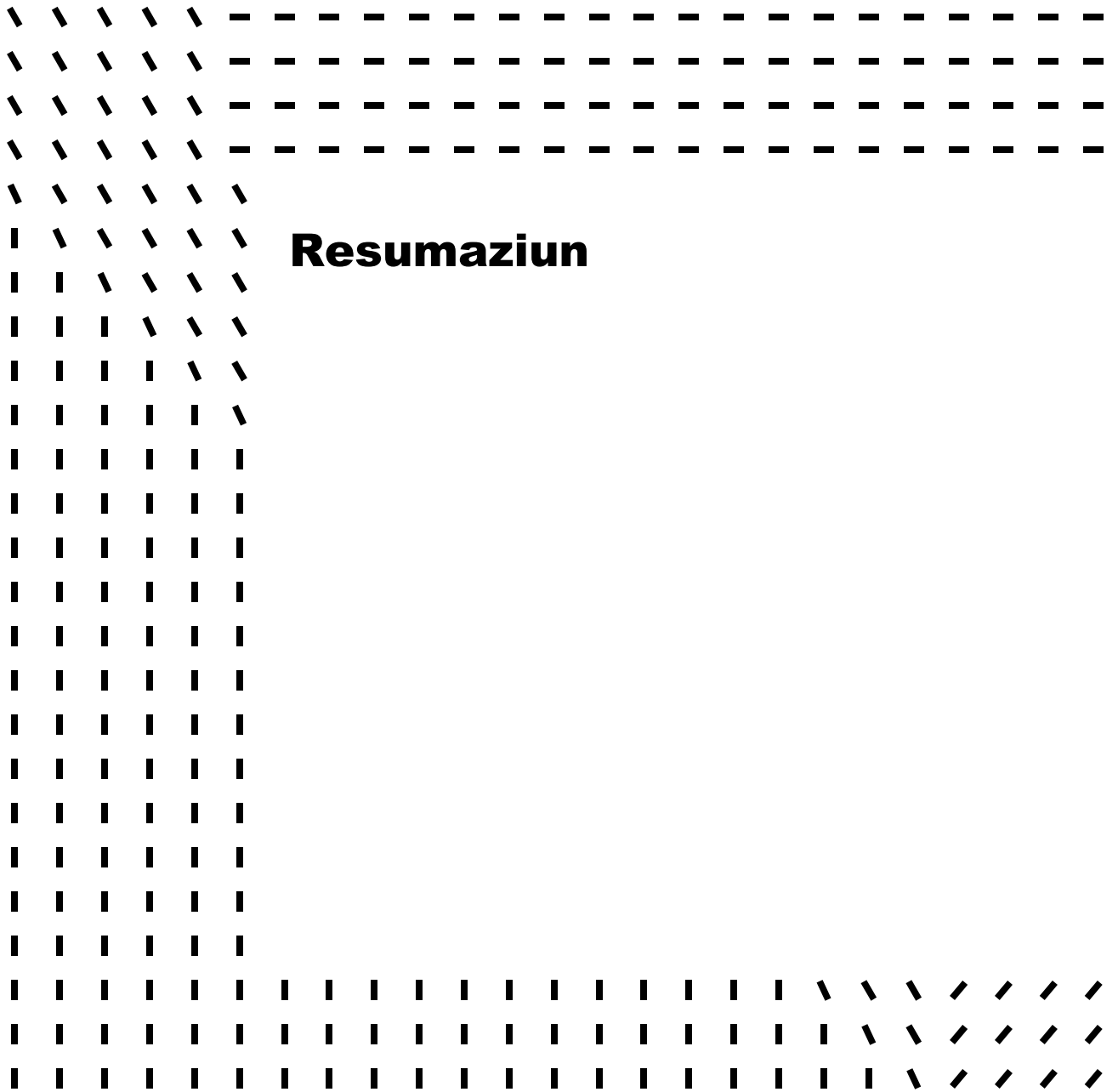
www.interface-pol.ch

I Incumbensader
Chantun Grischun, represchentà da l'uffizi dal servetsch social chantunal:
Susanna Gadiant (manadra da l'uffizi)
Daniel Kistler (manader Integraziun da persunas cun impediments. Direcziun dal project)

I Durada
Schaner 2022 fin favrer 2023

I Proposta da citar
Müller, Franziska; Thorshaug, Kristin; Schwegler, Charlotte; Portmann, Lea (2023):
Bestandsaufnahme, Bedarfsanalyse und Massnahmenempfehlungen bezüglich Umsetzungsstand
der UN Behindertenrechtskonvention im Kanton Graubünden, Bericht zuhanden des kantonalen
Sozialamts Graubünden, Interface Politikstudien Forschung Beratung, Luzern.

I Referenza da project
Numer dal project: 21-082

Situaziun da partenza

Cun l'entrada en vigur da la Convenziun da las Naziuns Unidas davart ils dretgs dals umans cun impediments (CRPD) ils 15 da matg 2014, s'oblighescha la Svizra d'eliminar ils obstachels, cun ils quals las persunas cun impediments èn confruntadas, da proteger las persunas cun impediments cunter discriminaziun e da promover lur participaziun e lur egalitad en la societad. La CRPD cuntogna prescripziuns programmaticas e standards minimals per differents champs tematics, tranter auter l'access ad instituziuns ed a servetschs, la participaziun politica e sociala, la garanzia da la segirezza, l'admissiun a furmaziun ed a lavur sco er l'abitar autodeterminà.

Dumondas e proceder metodic

L'incumbensa parlamentara Holzinger-Loretz concernent il maletg directiv «Viver cun impediments» ha dà il pensum al chantun Grischun d'examinar la realisaziun vertenta da la CRPD e d'identifitgar las mesiras necessarias. Per quest intent ha il chantun surdà in mandat a l'interpresa Interface Politikstudien Forschung Beratung. L'object dal mandat è structurà en trais parts: Sco emprim è vegnì analisà – en il rom d'ina *survista da la situaziun* – il stadi actual da la realisaziun da la CRPD en il chantun Grischun. Sco segund è vegnida fatga – sin basa da la survista da la situaziun – in' *analisa dal basegn*. Sco terz è vegnidas deducidas – sin basa da la survista da la situaziun e da l'analisa dal basegn – *recumandaziuns da prender mesiras* ch'èn necessarias per pudair cuntanscher las finamiras da la CRPD en il chantun Grischun.

Il studi sa basa sin las suandantas retschertgas:

- *Enquistas online*: Trais enquistas online èn vegnidas fatgas tar uffizis chantunals e tar organisaziuns quasi chantunals, tar furnituras e furniturs da prestaziuns sco er tar organisaziuns e tar federaziuns per persunas cun impediments.
- *Analisa da documents ed intervistas*: Il stadi da realisaziun da la CRPD en il chantun Grischun è vegnì analisà cun ils resultats da las enquistas online sco er a maun da rapports e da documents existents. Per pudair integrar ils resultats en in context pli extendì èn ultra da quai vegnidas fatgas intervistas cun acturs sin plaun naziunal sco er cun represchentantas e represchentants dals chantuns Turiug, Son Gagl e Turgovia. Supplementarmain èn vegnidas interrogadas represchentantas e represchentants da l'economia en il chantun Grischun.

- *World Café cun personas cun impediments*: Tranter il zercladur ed il settember 2022 han gi lieu trais World Cafés cun personas cun impediments: a Cuir per tudestg, a Glion per rumantsch ed a Poschiavo per talian. Tut en tut han participà var 50 personas cun impediments fitg differents.

Resultats centrals

Ils resultats mussan ch'i vegnan gia realisadas activitads multifaras per personas cun impediments en fitg blers champs en il chantun Grischun. En cumparegliaziun cun ils ulteriurs chantuns da la CDAS ost (AR, AI, GL, SH, SG, TG) + Turtig, occupa il chantun Grischun in plaz sur la media grazia a sias cundiziuns generalas ed a sias activitads. Il chantun ha per exempel bunas purschidas en ils champs: abitar, integraziun en il mund da lavur e participaziun sociala e culturala. El fa dapi onns pass impurtants vers ina scola inclusiva e vers ina promoziun tempriva e s'engascha per ina infrastruttura architectonica e da mobilitad senza barrieras. I vala da cuntinuar cun questas activitads ch'èn sa cumprovadas e da garantir ch'i stettian a disposiziun purschidas centralas en tut las regions dal chantun, e quai en la lingua respectiva.

Ils resultats da l'analisa dal basegn mussan però er, che tut questas activitads na vegnan betg realisadas en il rom d'in concept surordinà e pia betg en moda coordinada. Las activitads èn er memia pauc visiblas e per part anc pauc enconuschentas (entaifer ed ordaifer l'administraziun). Plinavant renvieschan ils resultats al fatg, che la societad n'è anc adina betg sensibilisada avunda per ils giavischs concrets da las personas cun impediments. L'idea che las personas cun impediments pon manar ina vita autodeterminada ed autonoma e la savida, tge ch'i dovra persunter, na para fin ussa anc betg propi preschenta en la societad. Il team dal studi vesa perquai gist en questa lavur da coordinaziun e da sensibilisaziun (entaifer ed ordaifer l'administraziun) il potenzial il pli grond per il chantun Grischun da considerar ils proxims onns pli fitg ils giavischs da las personas cun impediments e da promover tras quai la realisaziun da la CRPD.

Recumandaziuns da prender mesiras

Per lung da sis axas d'intervenziun per realisar la CRPD formulescha il team dal studi tut en tut 14 mesiras. Quai èn:

1	Mesiras per stgaffir in rom giuridic e concepziunal per proteger las personas cun impediments cunter discriminaziun e per promover l'egualitad
M1.1	Examinar las basas giuridicas per l'egualitad da las personas cun impediments
M1.2	Françar entaifer l'administraziun l'incumbensa concernent la sensibilisaziun e la represchentanza dals interess da las personas cun impediments
2	Mesiras per metter a disposiziun purschidas da sustegn e servetschs specifics per personas cun impediments
M2.1	Promover ina libra tschernha per propi areguard l'abitar autodeterminà
M2.2	Definir l'extensiun da l'autonomia, da la participaziun e da la cooperaziun sco criteris en cas da surdadas d'incaricas
3	Mesiras per promover l'accessibladad da personas cun impediments a las purschidas regularas
M3.1	Examinar la realisaziun da las prescripziuns da la CRPD e da la LImp en il sector da l'infrastructura architectonica e da mobilitad
M3.2	Optimar las purschidas da la furmaziun inclusiva
M3.3	Promover plazzas da lavur en l'emprim martgà da lavur

M3.4	Augmentar plazzas da lavur per persunas cun impediments en l'administraziun publica
M3.5	Promover l'inclusiun en il sectur cultural cun agid dal label «Cultura inclusiva» e tras contribuziuns da reconuschientscha
M3.6	Access senza barrieras a las infurmaziuns dal stadi (p.ex. lingua simpla)
4	Mesiras per promover la participaziun (cooperaziun e cundecisiun)
M4.1	Endrizzar in barat per ils acturs relevant
5	Mesiras per l'intermediaziun da savida e per la sensibilisaziun
M5.1	Sensibilisar l'administraziun chantunala e sustegnair las vischnancas en connex cun la realisaziun da la CRPD
M5.2	Sustegnair las persunas cun impediments, las organisaziuns d'interess e l'economia en connex cun la lavur da sensibilisaziun ed en connex cun la furmaziun da la conscienza en la publicitad
6	Mesiras per elavurar datas e per far statisticas
M6.1	Documentar las funtaunas da datas existentas ed identifitgar largias